

ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРАВА

УДК 340.33011

О. А. ГРИЦЕНКО

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної теорії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, Харків
discovery2@mail.ru
ORCID ID: 0000-0001-9895-730X

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ¹

На основі методології економічної теорії розглядаються об'єктивні закономірності виникнення верховенства права. Доведено, що верховенство права виникає як внутрішній компонент економічного життя та визначає міру поєднання свободи індивідів та їх залежності в суспільстві. На основі верховенства права виникає правова економіка, основними рисами якої є договірні відносини, конкуренція прав та обов'язків, довіра між бізнесом, суспільством та державою.

Ключові слова: верховенство права, правова економіка, трансакційні витрати, суб'єкти попиту на право, спільно-розподілена праця.

JEL Classification: A12, K11.

Постановка проблеми. В умовах революційної перебудови суспільства виникають нові норми життя, які повинні бути узгоджені з принципом верховенства права — фундаментальною, універсальною та загальною умовою функціонування демократично розвинутих країн. Верховенство права, з одно-

¹ Роботу виконано в межах фундаментального дослідження «Науково-теоретичні проблеми формування, розвитку та інституційної побудови правової економіки в Україні» за рахунок видатків державного бюджету (№ державної реєстрації 0115U000326);

го боку, формує матрицю законодавчо-правових інститутів обмеження державної влади, а з другого — забезпечує нормальне функціонування економічних інститутів стабільності та розвитку. Визначення верховенства права як вираження волі народу, що знаходиться в основі ієрархії нормативно-правових актів та має вищу юридичну силу, більшою мірою має декларативний, ніж науковий контекст, що зменшує методологічний потенціал дослідження та інструментально-процедурні шляхи реалізації верховенства права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних умовах верховенство права стало одним із найактуальніших предметів наукового дискурсу, до його проблем все частіше звертаються не лише правознавці, а й політологи, філософи, соціологи, представники інших галузей гуманітарного знання [1]. Монополію на дослідження верховенства права захопила правова наука, яка розглядає його як фундаментальне поняття свого категоріального апарату. Але дотепер ведуться дискусії з приводу його змісту, способів функціонування, елементів, принципів [2]. Предметно-практичний характер аналізу акцентує увагу на дослідженні конституційної природи верховенства права [3], визначає адміністративні вимоги щодо його впровадження [4], встановлює відповідність принципів верховенства права міжнародній практиці захисту суб'єктів владних повноважень [5]. У Доповіді Венеціанської комісії «Про верховенство права» (The Rule Of Law As A Practical Concept) [6] визначені підходи до розуміння верховенства права в міжнародно-правових документах, конституціях та законодавстві низки країн, у науковій літературі. Метою цієї доповіді є виявлення консенсусного визначення поняття верховенства права, що може сприяти практичному застосуванню цього важливого принципу. Важливим надбанням правової науки є уявлення про те, що верховенство права стало універсальним та загальним принципом побудови цивілізаційного суспільства, хоча історично верховенство права розглядалось тільки як спосіб обмеження державної влади і створення правової держави. Свій внесок у дослідження намагається внести сучасна українська філософська думка, яка характеризує верховенство права як верховенство розуму та пов'язує з такими морально-правовими цінностями, як справедливість, свобода, добро, гуманізм [7]. Не всі юристи звертають увагу на те, що ідея верховенства права детально аналізується лауреатом Нобелівської премії з економіки Ф. А. Хайєком (за базовою освітою юриста), який робить акцент на суперечності права і закону, та суттєве значення в реалізації принципів верховенства права відводить приватному праву [8].

Формулювання цілей. Верховенство права стає фактором економічного розвитку, а отже, необхідно відключити методологію економічної теорії, яка має свій особливий ракурс дослідження. Мета статті — виявити економічну логіку верховенства права, сформувані його базові умови, що безпо-

середньо впливають на формування правової економіки. В контексті вирішення цієї проблеми необхідно знайти суб'єктів, що зацікавлені в розвитку нормального правопорядку та спроможні забезпечити рух суспільства в цьому напрямі.

Виклад основного матеріалу. Для економічної теорії занадто недостатньо розглядати верховенство права як правового феномену, складовими якого є рівень повноважень влади, відсутність корупції у владі, наявність порядку та безпеки в країні, захист фундаментальних прав людини, ступінь відкритості влади та її вплив на процеси, що відбуваються в державі, стан цивільного та кримінального правосуддя. Безумовно, ці суттєві ознаки верховенства права, за якими незалежна комерційна організація The World Justice Project (The World Justice Project) [9] досліджує стан верховенства права серед 97 країн світу, визначають нормативно-законодавчий каркас суспільства в цілому та дозволяють юристам робити акцент на процедурному аспекті цього принципу як важливого засобу конституціоналізму, що забезпечує існування чітких справедливих та стабільних законів, ієрархія та пріоритетність яких визначається правами та свободою людини, а не адміністративною волею держави.

В якому ракурсі верховенство права потрапляє в категоріальний ряд економічної теорії? Яким чином принципи реалізації верховенства права повинні бути реалізованими в економіці? Саме на ці питання відповідає економічна теорія. Перш за все економічна теорія шукає генетичне підґрунтя виникнення цього принципу. Оскільки історично-первинною формою існування суспільства є економіка, корені верховенства права треба шукати саме в ній. В економічній сфері життєдіяльності людей виникають об'єктивні передумови породження права як інституту узгодження та поєднання особистої свободи кожної особи та їх рівності в суспільстві.

Економічний розвиток суспільства завжди є результатом спільно-розподіленої праці, тобто праця кожної людини є уособленою частиною загального процесу. Розподілений характер трудової діяльності означає, що відокремлена особа самостійно використовує власні можливості, здібності (фізичні та інтелектуальні) і вільно визначає напрями їх використання. В цьому аспекті трудова діяльність має вільний характер, оскільки визначається власною волею, бажанням та потребами окремого індивіда. Природні можливості, що надані людині, надають їй природні права (або свободу). Природні права неможливо ввести чи заборонити ніякими конституціями чи законами. В загальному визначенні — це ще не права в їх суспільному значенні. Але це перші його абстрактні моменти. По мірі розвитку суспільного виробництва до кола власних природних ресурсів потрапляють знаряддя праці, які людина сприймає як продовження свого тіла. Тому права особи, які виникають на основі

природних можливостей, стають реальними на основі виникнення права власності на засоби виробництва, які забезпечують природно-економічне існування людини. Безглуздо говорити про права особи, якщо вони не передбачають право власності. На основі права власності виникає реальна економічна свобода людини від природи та інших людей.

Виокремлення трудової діяльності на основі розподілу праці одночасно породжує не тільки автономність та свободу, але формує залежність індивідів, що означає суспільний характер трудової діяльності. Спільний характер праці передбачає необхідність виконувати ті трудові функції, що забезпечать цілісність спільного результату. А це у свою чергу призводить до залежності людини від інших, що робить їх рівними стосовно один до одного. Таким чином в економіці реальний результат досягається лише за умови правильного (тобто адекватного) поєднання свободи (незалежності) кожної людини та їх залежності (рівності). Саме в такому контексті можна зрозуміти вислів Ф. А. Хайєка, що право — це порядок свободи, упорядкована свобода. Завдяки праву свобода транслюється в конкретні юридичні права та свободи. Право — умова та основа свободи, а свобода — це мета права [10].

Нормальний рух економіки може здійснюватися тільки за умови постійного відтворення алгоритму поєднання свободи та залежності, що забезпечує її ефективний розвиток. В умовах існування натурального господарства (природної економіки) результат господарської діяльності має конкретно-визначений характер, що означає безпосередній зв'язок між особою та її продуктом. У цьому контексті весь рух продукту в натуральному господарстві (виробництво, розподіл, обмін, споживання) здійснюється під контролем тих, хто має владу над ресурсами шляхом використання насильства та потенціалу примусу [11, с. 124].

Становлення економічного порядку ринково-капіталістичного типу передбачає, що результат господарської діяльності відчужується від конкретно-визначеного суб'єкта та набуває знеособленого, абстрактного характеру у вигляді товару, грошей, вартості, капіталу та прибутку. Ці відчужені форми господарської діяльності потребують зовсім інших економіко-правових інститутів, що чітко визначають, формують, закріплюють та захищають правомочності тих суб'єктів, які володіють ресурсами. Це призводить до того, що природні права (right), які не мають суспільно-гарантованого характеру, перетворюються на відчужені (відповідно до конкретних індивідів) способи регламентування діяльності всіх (law). Зовсім не випадково принцип «rule of law» (що не зовсім точно перекладено як верховенство права) вперше з'являється в контексті англійського права у XVII ст., коли виникає конфлікт між невідзначеними та довільними формами правління королівської влади та заздалегідь чіткими, визначеними нормами парламенту, який захищає інтереси народжу-

ваної буржуазії. Господарське життя, де превалує пріоритет права (незалежно від того, чи зафіксовано воно у формальному вигляді закону), стає нормальним, а отже, справедливим (тобто відповідним праву). Дія принципу верховенства права в економіці означає, що суспільство (а не держава) розробляє систему норм та правил забезпечення справедливої міри поєднання свободи та залежності (рівності). Законодавча система лише забезпечує (добре чи погано) нормативно-процедурний алгоритм реалізації верховенства права.

Важливим питанням, що повинна розв'язати економічна теорія, стає пошук тих суб'єктів суспільства, які формують попит на верховенство права. У загальному розумінні попит на верховенство права має спільні риси з попитом на будь-яке благо. Верховенство права задовольняє потреби як суспільства в цілому, так і окремих людей, у привласненні таких фундаментальних благ, як життя, свобода, автономність, приватність, власність, контракт та подібних речей. Наявність потреби реалізується в інтересі (сили, що спонукає до активних дій). Суб'єктом попиту стає той, хто зацікавлений у встановленні стійкого правового порядку, на основі якого можна забезпечити задоволення як власних, так і суспільних інтересів у цілому. Але подібно до загального розуміння попиту (платоспроможний механізм реалізації потреби) попит на верховенство права визначається розміром трансакційних витрат, які суб'єкт спроможний задіяти щодо задоволення своєї потреби.

В історичній ретроспективі інтерес в існуванні верховенства права реалізував соціальний прошарок, якому заважали існуючі правила та норми поведінки. Таким класом став власник капіталу, основний інтерес якого полягає в забезпеченні умов для збереження власності та створення можливостей щодо її самозростання (шляхом інвестування додаткової вартості). Між двома координатами інтересу власника капіталу (збереження власності та зростання капіталу) існує суперечність, яка у міру збільшення обсягу капіталу призводить до зростання невизначеності та ризиків його функціонування. Зняти цю суперечність дозволяє особа підприємця, який за словами Й. Шумпетера, стає революційним класом, який жодним чином не залежить від класової або іншої соціальної приналежності. Основні риси характеру підприємця: опора на власні сили, перевага ризику, цінність власної незалежності, орієнтація на власну думку, потреба в досягненні успіху, зниження цінності грошей та прагнення до нововведення [12], — відповідають новим вимогам господарської діяльності та породжують потребу в принципово інших правилах та нормах суспільного регулювання. Індивідуальні інтереси підприємця збігаються з фундаментальними потребами суспільства, що робить підприємця суб'єктом, який зацікавлений у пріоритеті права над застарілими законодавчими нормами.

Зовсім інші умови виникають при формуванні постіндустріального, інформаційного, інноваційного суспільства, яке породжує нових суб'єктів попиту на верховенство права. Сучасний етап економічного розвитку, побудований на поглибленні не тільки господарських, виробничих, а перш за все всієї сукупності соціальних зв'язків, призводить до активного функціонування соціального капіталу, який стає ресурсом отримання вигоди. Зміна фундаментальних основ економіки призводить до появи принципово нового її змісту. В історично-генетичному походженні економіка — це сфера життєдіяльності людей, яка характеризується матеріально-речовим характером ресурсів і результатом, предметно-об'єктивною формою виробництва, розподілу, обміну та споживання, конкретно-візуальним виглядом суб'єктів — власників, виробників, споживачів, посередників та ін. Товарно-грошове господарство оперує виробничим, товарним, фінансовим капіталом. Зовсім інший характер має *правова економіка*, умовами функціонування якої стають права власності на ресурси та результат, а економічний механізм побудований на використанні соціального, людського, інтелектуального капіталу. Засновник теорії соціального капіталу Дж. Коулмен вважав, що на відміну від інших форм капіталу (як сукупності речових ресурсів), соціальний капітал існує тільки у взаємовідносинах індивідів та не має відчутної форми [13]. Соціальний капітал стає суспільним благом, яке створюється вільними суб'єктами, індивідуальна вигода яких залежить від очікувань, довіри, обов'язків, що обумовлені якістю соціального середовища. Оскільки елементами соціального капіталу стають соціальний контракт, сукупність соціальних норм, можливості соціального обміну та довіри [14], вибудовується структура правової економіки, функціонування якої передбачає договірні відносини, у межах яких конкурентним шляхом народжуються алгоритм поєднання свободи (можливостей, правомочностей) і залежності (обов'язків та відповідальності) сторін угоди. Ефективність цього алгоритму залежить від передбачуваності, впевненості та очікування виконання умов угоди (тобто довіри до всіх тих, хто є учасником взаємодії). У правовій економіці з'являється нова конфігурація взаємодовіри: до суспільства, влади, бізнесу.

Змістовно-структурна побудова правової економіки набуває процедурно-функціонального характеру, коли починають працювати основні юридичні принципи, що розроблені Європейською комісією з демократії, а саме: доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судах, у тому числі судовий контроль за адміністративними актами, компетентний розгляд справ, неприпустимість подвійної відповідальності, безповоротна сила тягаря, ефективний засіб правового захисту для будь-якої спірної вимоги (правова впевненість), право на справедливий судовий розгляд за принципом природної справедливості або належної правової процедури та ін. Крім того, повинна бути визнана

необхідність високопрофесійної і незалежної юридичної професії, яка спроможна забезпечити кваліфіковані юридичні послуги [15].

Формування правової економіки зрощує нових суб'єктів попиту на верховенство права. Основні рішення починають прийматися тими зацікавленими економічними суб'єктами, які не очікують поки держава прийме чергову програму дій, дієвість якої має бути вивірена та підтверджена позитивною або негативною соціальною практикою. Прикладом таких рішень стають діяльність волонтерських організацій (які задовольняють потребу в безпечному житті країни), крауфандинг (як спільна співпраця суб'єктів, що об'єднують свої ресурси щодо задоволення потреб у фінансуванні), діяльність фрілансерів (які надають необхідні послуги в Інтернеті) та ін. Який соціальних прошарок (владна еліта, бізнесові структури, громадське суспільство, окремі громадські організації) може найкращим чином сформувати попит на право? Різність інтересів визначає попит на специфічні положення права. Існує думка, що важливу роль у попиті на верховенство права може відігравати еліта [16, с. 45]. У загальному розумінні еліту визначають як вищий відносно замкнутий прошарок суспільства, який контролює його основні економічні, політичні та культурні ресурси. На перший погляд здається, що саме еліта здатна визначити попит на право, оскільки на відміну від інших прошарків населення може краще та адекватно аналізувати ситуацію, бачити перспективи розвитку та передбачати наслідки дії норм права. Але визнання еліти як основного суб'єкта попиту на верховенство права на етапі трансформаційних змін несе в собі певні складності та суперечності. Сучасний склад еліти в українському суспільстві не завжди сприяє досягненню спільного узгодженого рішення. Дуже диференційована, неоднорідна за походженням та інтересами еліта не сприяє формуванню стійкого довготривалого попиту на ефективне право, оскільки знаходиться в стані боротьби за збереження свого статусу та реалізацію власного інтересу.

Формування попиту на верховенство права з боку інноваторів ринкового типу зіштовхується з попитом влади на збереження існуючого правового режиму. З тим, щоб забезпечити впровадження нових норм права, ринкові суб'єкти повинні проникнути у владні структури, але це потребує значних трансакційних витрат. Останні розглядаються як витрати часу, праці, матеріальних та нематеріальних ресурсів тощо прийняття рішення відповідно до встановлення, використання, дотримання, захисту права, покарання у разі його невиконання. Попит на право надає можливості здійснювати певні дії, отримати контроль над виконанням цих дій іншими людьми та мати владу над ними. Через трансакційні витрати відбуваються зміни та створюються умови відтворення правовідносин. Сьогодні суб'єктами реального попиту на право стають ті представники великого капіталу, трансакційні витрати яких

дозволяють їм використовувати державну владу щодо отримання власної вигоди. Для більшої кількості підприємців трансакційні витрати стають занадто великими внаслідок невизначеності правового поля, високого ризику та надмірного покарання. З метою мінімізації трансакційних витрат середній та малий бізнес адаптується до сучасних умов шляхом відмови від довготермінових інвестицій, виведення активів за кордон, переведення бізнесу в тіньовий сектор, входження в корупційні схеми вирішення своїх ділових інтересів.

Найбільш ефективний розмір трансакційних витрат попиту на верховенство права складається в професійних групах спеціального інтересу (союз підприємців, товариство споживачів, банківська асоціація та ін.), які дозволяють мінімізувати трансакційні витрати внаслідок професійного рівня прийняття рішення, прискорення обробки інформації, зменшення витрат на просування правових норм (особливо за наявності легальних механізмів лобювання), високої репутації та наявності довіри. Саме групи спеціальних інтересів у цивілізаційних демократичних країнах стають основними суб'єктами попиту на верховенство права.

Висновки. Верховенство права не слід розглядати як ідеологічне гасло та правовий ідеал. Розвиток доктрини верховенства права може стати джерелом формування нормативно-правової ієрархії конституційного устрою країни. Важливим завданням суспільних наук є збільшення процедурної операціональності цієї правової конструкції.

Економічна теорія дозволяє виявити об'єктивні закономірності появи верховенства права. З точки зору економічної теорії верховенство права виникає як необхідна умова та об'єктивний результат економічного життя, яке побудовано на алгоритмі та пошуку міри поєднання свободи індивідів та ступені їх залежності в суспільстві. За відсутності верховенства права більшість норм та законів або не можуть прижитися, або перетворюються на свою протилежність, або деформують правопорядок, або взагалі не можуть виникати. З точки зору економічної теорії верховенство права стає важливим фактором стійкого та динамічного розвитку економіки, оскільки дозволяє останній адаптуватися до сучасних змін без руйнівних соціальних потрясінь та ризиків відтворення авторитарних режимів.

Верховенство права стає системоутворюючим елементом правової економіки, функціонування якої передбачає договірні відносини, в межах яких конкурентним шляхом народжуються алгоритм поєднання свободи (можливості, правомочності) та залежності (відповідальності та обов'язків) сторін, ефективність цього алгоритму залежить від передбачуваності, впевненості та очікування виконання умов угоди (тобто довіри). Верховенство права виникає тільки за наявності тих суб'єктів, які більше за все зацікавлені в його існуванні та спроможні нести необхідні та ефективні трансакційні витрати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Козюбра М. І. Верховенство права і Україна / М. І. Козюбра // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 30–63.
2. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія / Б. Таманага ; пер. з англ. А. Іщенка. – К. : Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2007. – 208 с.
3. Гайворонский В. Конституционный принцип верховенства права [Електронний ресурс] / В. Гайворонский. – Режим доступу: <http://femidacenter.info/obshie-voprosi-prava/konstitucionnyj-princip-verhovenstva-prava.html>.
4. Андрущук С. Принцип верховенства права: визначення, співвідношення із суміжними поняттями, особливості законодавчого закріплення і реалізації [Електронний ресурс] / С. Андрущук. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2008>.
5. Лученко Д. В. Верховенство права у практиці Страсбурзького суду в аспекті проблем судового оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень / Д. В. Лученко // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – Х. : Право, 2014. – № 4(19). – С. 191–205.
6. Доповідь Венеціанської комісії «Про верховенство права» (The Rule Of Law As A Practical Concept [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL\(2013\)016-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL(2013)016-e.aspx).
7. Довгерт А. С. Дія принципу верховенства права у сфері приватного права / А. С. Довгерт // Університет. наук. зап. – 2007. – № 2 (22). – С. 83–89.
8. Хайек Ф. А. Дорога к рабству [Електронний ресурс] / Ф. А. Хайек. – М. : АСТ, 2010. – 320 с. – Режим доступу: http://www.gramotey.com/?open_file=126908216.
9. The World Justice Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apps.americanbar.org/wjp/home.html>.
10. Хайек Ф. А. Правопонимание [Електронний ресурс] / Ф. А. Хайек. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=156308>.
11. Норт Д. Насилие и социальные порядки. Концептуальные рамки для интерпретации письменной истории человечества / Д. Норт, Д. Уоллис, Б. Вайнгаст ; пер. с англ. Д. Узланера, М. Маркова, Д. Раскова, А. Расковой. – М. : Изд. ин-та Гайдара, 2011. – 480 с.
12. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития [Електронний ресурс] / Й. А. Шумпетер. – Режим доступу: <http://1pixel.ru/shumpeter.php>.
13. Коулман Дж (1987). Капитал социальный и человеческий [Електронний ресурс] / Дж. Коулман. – Режим доступу: <http://skabber.nir.com.ua/files.pdf>.
14. Социологическое пространство Пьера Бурдьё [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bourdieu.name/content/social-capital>.
15. European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).
16. Верховенство права как фактор экономики : монография / под ред. Е. В. Новиковой и др. – М. : Мысль, 2013. – С. 673.

REFERENCES

1. Kozyubra M. I. (2012). Verhovenstvo prava i Ukraina. Pravo Ukraina.1-2.30-63.
2. Tamanaga B. (2007) Verhovenstvo prava: istoriya, politika, teoriya Kiev. Kievo-Mogilyanska akademiya.
3. Gayvoronskiy V. Konstitutsionnyiy printsip verhovenstva prava. Retrieved from: <http://femidacenter.info/obshie-voprosi-prava/konstitucionnyj-princip-verhovenstva-prava.html>.
4. Andruschuk S. Printsip verhovenstva prava: viznachennya, spivvidnoshennya iz sum-zhnimi ponyattiyami, osoblivosti zakonodavchogo zakriplennya i realizatsiyi. Retrieved from: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2008>.
5. Luchenko D. V. (2014)Verhovenstvo prava u praktitsi strasburzkiego sudu v aspekti problem sudovogo oskarzhennya rishen, diy abo bezdiyalnosti sub'ektiv vladnih povnovazhen. Kharkiv: Pravo/
6. Dopovid Venetsianskoyi komisiyi «Pro verhovenstvo prava». Retrieved from: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL\(2013\)016-e.aspx](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL(2013)016-e.aspx)
7. Dovgert A. S. (2007) Diya printsipu verhovenstva prava u sferi privatnogo prava. // Universitetski naukovy zapiski.
8. Hayek F. A. (2010) Doroga k rabstvu. Retrieved from: http://www.gramotey.com/?open_file=126908216/
9. The World Justice Project. Retrieved from: <http://apps.americanbar.org/wjp/home.html>.
10. Hayek F. A. Pravoponimanie. Retrieved from: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=156308>.
11. Nort D. (2011) Nasilie i sotsialnyie poryadki. Kontseptualnyie ramki dlya interpretatsii pismennoy istorii chelovechestva. Moskva. Institut Gaydara.
12. Shumpeter Y. A Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Retrieved from: <http://1pixel.ru/shumpeter.php>.
13. Koulman, Dzh (1987). Kapital sotsialnyiy i chelovecheskiy. Retrieved from: <http://skabber.nir.com.ua/files/.pdf>.
14. Sotsiologicheskoe prostranstvo Pera Burdyo. Retrieved from: <http://bourdieu.name/content/social-capital>.
15. European Commission For Democracy Through Law (Venice Commission). Retrieved from: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2011\)003rev-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2011)003rev-e).
16. Verhovenstvo prava kak faktor ekonomiki (2013). Moskva. Myisl.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2015.

Рецензент — доктор економічних наук, професор Л. С. Шевченко, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна.

Reviewer — Shevchenko L. S., Doctor of Economic Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine.

Рецензент — доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії І. В. Тимошенко, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

Reviewer — Timoshenkov I. V., Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Professor of the Economic Theory Department, V. N. Karazin Kharkiv National University.

Е. А. ГРИЦЕНКО

доктор экономических наук, профессор кафедры экономической теории Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, Харьков

**ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА
В КОНТЕКСТЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ**

На основе методологии экономической теории рассматриваются объективные закономерности возникновения верховенства права. Доказано, что верховенство права возникает как внутренний компонент экономической жизни и определяет меру соединения свободы индивидов и их зависимости в обществе. На основе верховенства права возникает правовая экономика, основными чертами которой являются договорные отношения, конкуренция прав и обязательств, доверие между бизнесом, обществом и государством.

Ключевые слова: верховенство права, правовая экономика, транзакционные издержки, субъекты спроса на право, совместно-разделенный труд.

О. А. HRYTSENKO

Doctor of Economic Sciences, professor of Theory Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv

**RULE OF LAW IN THE CONTEXT
OF ECONOMIC THEORY**

Problem setting. The rule of law — a fundamental and universal principle of building a democratic market economy. This principle is extremely important to establish in a transformational economy.

Recent research and publications analysis. The rule of law, first of all, is the object of study of legal science that analyzes the content, elements, and principles of implementation in the constitutional, civil, administrative field.

Paper objective. An aim of the article is to determine the economic logic of the rule of law, create its basic conditions that directly influence on the formation of the legal economy. In the context of solving this problem, identify actors who are interested in development of normal legal order and are capable to provide society movement in this direction.

Paper main body. The objective foundations of the rule of law laid down in the co-divided labor, which, on the one hand, makes a person free to choose the kind of eco-

conomic activities and opportunities to use their human resources, and on the other — equalize people in their dependence on one another. Normal economic activity reconstitutes measure of freedom (rights) and dependence (obligations and responsibilities). This algorithm is achieved through the law. The historical development of the role of law changes in the economy. Natural economy is built on the use of natural resources and regulate by natural law, market economy — on the functioning of the productive and financial capital based on private law, the legal economy appears on the basis of the social, human, intellectual capital and assumes the rule of law as a result of the free will of the subjects. Economic theory identifies the main actors of the demand for the rule of law. The demand for the law is based on the wants and the value of the transaction costs that are related with the necessary resources to make a decision.

Conclusions of the research. The rule of law is an important factor for sustainable and dynamic development of the economy, because it allows to adapt to modern changes without destructive social upheaval and avoid the risk of reversion of authoritarian regimes. In the absence of the rule of law, most of the legal regulations or cannot settle down, or turned into its opposite, or deform the nomocracy, or not at all may occur.

Short Abstract for an article

Abstract. On the basis of the methodology of economic theory considers the objective legitimacy of the emergence of the rule of law. It is proved that the rule of law emerges as an internal component of economic life and determines a measure of combining freedom of individuals and their dependence on society. Legal economy is based on the rule of law. The main features of the legal economy are contractual relationship, competition rights and obligations, the trust between business, society and the state.

Key words: rule of law, the legal economy, the transaction costs, the actors of the demand for law, co-division labor.